Capek, Vratislav

Niektóre metodologiczne problemy dydaktyki historii

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 23 (198), 43-49

1989

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

ACTA UNIVERSITATIS NICOLAI COPERNICI
HISTORIA XXIII — NAUKI HUMANISTYCZNO-SPOŁECZNE — ZESZYT 193 — 1989

Uniwersytet Karola w Pradze

Vratislav Čapek

NIEKTÓRE METODOLOGICZNE PROBLEMY DYDAKTYKI HISTORII

WPROWADZENIE — STAN BADAŃ I METODY DYDAKTYKA HISTORII

Metody badawcze każdej dziedziny nauki stanowią część składową metodologii. Pod pojęciem metodologii rozumiemy całość ujęć filozoficznych, poczynań gnoseologicznych, metod badawczych i techniki pracy badawczej. Metody badawcze zależą od systemu teoretycznego danej dziedziny, który ma także znaczenie metodologiczne, bowiem reguluje dalsze badania. Metodologia i metoda, jako całość metody badawczej, są jednakowoż od teorii także relatywnie niezależne. Fakt ten umożliwia zastąpienie danej teorii teorią nową, utworzoną w wyniku nowych ujęć i poczynań badawczych.

Całość metod badawczych zależna jest od obiektu i stanu badań w danej nauce. Dydaktykę historii traktujemy jako dziedzinę interdyscyplinarną (graniczną), która zajmuje się badaniem czynników wychowawczych i kształcących w nauce historii oraz jej oddziaływań społecznych. Wynika stąd pierwszy zasadniczy krąg problemowy, który jest przez dydaktykę badany, tzn. pole pozadydaktyczne, które wchodzi w zakres dydaktyki właściwej jako warunek historycznego rozwoju współczesnej ludzkości. W tym przypadku metodami badawczymi dydaktyki historii są metody filozoficzne, socjologiczne, pedagogiczne i historyczne. Funkcja społeczna i wychowawczo-kształceniowa historiografii w społeczeństwie polega na ustawicznym oddziaływaniu i kształceniu ludzi, przede wszystkim za pośrednictwem dydaktyków historii. Dlatego też wychowanie i kształcenie nauczycieli historii stanowi kolejny problem w dydaktyce historii.

Kwestią zasadniczą jest tu zintegrowane i usystematyzowane kształcenie nauczycieli historii. Dydaktyka historii łączy w tym procesie treść i metody o charakterze politologicznym, ogólnodydaktycznym i historycznym. Zajmuje się także rozwojem procesu nauczania historii i dydaktyki historii.

Dlatego w dydaktyce histori występują problemy badawcze i metody stanowiące część składową historiografii, jakkolwiek stosuje się także metody pedagogiki porównawczej. Ponadto zajmuje się dydaktyka historii także procesem wychowawczym, jego fazą przygotowawczą (projektowaniem), fazą realizacji (procesem pedagogicznym), fazą oceniającą (oceną wyników i ich oddziaływania) i fazą prognozowania. W ogólności chodzi o proces społeczny, w którym następuje przekazywanie systemu i pojmowania wiedzy historycznej w wychowaniu i kształceniu, gdzie za pomocą projekcji dydaktycznej i komunikacji dydaktycznej przebiega recepcja wiedzy historycznej w świadomości obywateli państw socjalistycznych, przy czym świadomość ta materializuje się w ich działaniu społecznym. Chodzi więc o kompleksową problematykę, której poszczególne problemy są stale rozwiązywane jako problemy graniczne pomiędzy historiografią a dyscyplinami pedagogiczno-psychologicznymi z udziałem nauk pomocniczych dydaktyki historii w zależności od rodzaju danego problemu.

RODZAJE METOD BADAWCZYCH I ICH ZASTOSOWANIE WE WSPÓŁCZESNYCH BADANIACH DYDAKTYKI HISTORII W CZECHOSŁOWACJI

W dydaktyce historii stosuje się trzy rodzaje metod: metody historyczne, filozoficzno-teoretyczne i empiryczne.

1. Dydaktyka historii w Czechosłowacji stosuje w ostatnim czasie metody historyczne w trzech zakresach. Przede wszystkim prowadzi się prace dotyczące historii wychowania i historii dydaktyki. Z metodologicznego punktu widzenia są w nich realizowane dążenia do pojmowania nauczania historii jako części składowej narodowej kultury oraz procesu tworzenia struktury klasowej społeczeństwa w danym okresie dziejów i w ścisłej zależności od określonej fazy rozwoju danej formacji społeczno-ekonomicznej. Kryteria te określają pewną syntetyczną zasadę. W konkretnej analizie w nauczaniu historii występuje także czasoprzestrzenne, nierównomierne i sprzeczne oddziaływanie głównych składników procesu, które zapewnia najwłaściwszą realizację nauki historii w szkole. Są to:

1) poparcie społeczne, realizowane w polityce oświatowej opartej na przepisach, rozporządzeniach, planach lekcyjnych, tezach, podręcznikach itp., które regulują proces nauczania historii w szkole oraz decydują o poziomie realizacji poparcia społecznego w praktyce;

2) formy, rodzaj i sposób pojmowania i poznawania wiedzy historycznej, które zawsze stanowią o jakości nauczania historii;

3) teorie pedagogiczne i systemy szkolne, które wyznaczają zarówno

funkcję i miejsce, jak rodzaj i sposoby nauczania historii w systemie oświatowym.

Omówione zasady metodologiczne determinują także charakter literatury i źródeł stosowanych w badaniach. Dlatego został wydany w Czechosłowacji zarys dziejów nauczania historii i dydaktyki historii, dlatego też powstają studia z historii tych dyscyplin w Europie oraz przegląd aktualnych trendów światowych w tej dziedzinie. Prace te mają duże znaczenie także dla podziału metod i źródeł historycznych w badaniach dydaktycznych.

Dydaktyka historii stosuje metody historyczne także w badaniach podstawowych, szczególnie w przypadkach, w których zjawiska i fakty muszą być wyjaśniane w świetle znaczącego oddziaływania wychowawczego, a które dotąd w nauce historycznej są niewystarczająco opracowane. Jest tak np. w licznych pracach z zakresu historii regionalnej albo w pracach o charakterze teoretycznym. Problemy te rozwiązuje dydaktyka historii, np. znalezienie podziału źródeł historycznych koniecznego dla uzyskania funkcjonalnego podziału pomocniczych środków nauczania, przeprowadzenie interpretacji wzajemnie sprzecznych źródeł historycznych, wybór właściwej metodyki pracy ze źródłami itp. Dydaktyka historii przygotowuje metodykę doboru podręczników historii mających wspólny, syntetyczno-historyczny charakter. Chodzi tu szczególnie o wyjaśnienie kwestii funkcji dydaktycznych i elementów strukturalnych podręczników — syntez historycznych.

Ponadto dydaktyka ocenia wartość dydaktyczną teorii historycznej, metodologii, nauki o źródłach historycznych i metod historycznych. W istocie rzeczy chodzi o formułowanie dydaktycznego projektu historii jako samodzielnej refleksji historycznego systemu naukowego, jako procesu treści nauczania, jako specyficznej refleksji gnoseologii historycznej i procesu dydaktycznej komunikacji.

Tak np. w dziedzinie teorii celów nauczania historii zostały zastosowane interpretacje historyczne i aspekty ideologiczne historiografii, w teorii doboru treści nauczania uwzględniono pierwiastki logiczne i historyczne w historiografii, w teorii aktywności w procesie nauczania poszukano metod i technik badawczych prac historycznych, gdzie praca historyka ze źródłami wpływa na pracę samodzielną uczniów w procesie nauczania, a metody historyczne wzbogacają metody stosowane przez nauczyciela i jego interakcje z uczniami w procesie pedagogicznym.

Proces uogólniania w nauce historycznej stał się podstawą do badania procesu uogólniania w nauczaniu historii itd.

2. Druga grupa metod w dydaktyce historii to metody o charakterze logiczno-teoretycznym. Mamy tu na względzie

analizę logiczną, modelowanie, analizę komparatywną, metodę typologiczną itp. Dydaktyka historii w Czechosłowacji pracuje w ostatnich latach szczególnie nad metodą analizy struktury celów i analizy dydaktycznej.

Analiza struktury celów zmierza do zrozumienia treści historycznych występujących w procesie kształcenia i dąży do rozwiązania problemów ogólnych dotyczących zasadniczych funkcji kształceniowych historii, jak również zagadnień powiązań interdyscyplinarnych czy udziału historii w formułowaniu wszechstronnie rozwiniętej osobowości. Ponadto analiza ta dąży do sklasyfikowania i usystematyzowania wartości celów treści historycznych. Badania tego rodzaju dotyczą przede wszystkim trudności występujących zarówno w procesie pojmowania i przyswajania wiedzy historycznej, jak i w procesie jej uogólniania. Analiza dydaktyczna treści wychowawczych dokonywana jest na trzech płaszczyznach.

Pierwsza — faza historyczna analizy dydaktycznej — polega na badaniu treści kształcenia w zakresie celów, do których osiągnięcia dąży nauka historyczna, i w zakresie metod i przedsięwzięć, za pomocą których nauka historyczna cele te zrealizuje.

Druga faza — właściwa analiza dydaktyczna — polega na badaniu wartości dydaktyczno-wychowawczych treści nauczania i ocenie możliwości osiągnięcia za pomocą tych treści zmiany w doświadczeniach, charakterze, poglądach i zapatrywaniach uczniów.

Trzecia faza — analiza metodyczna — polega na zastosowaniu w procesie nauczania uzyskanych w dwóch poprzednich fazach założeń teoretycznych, które w konsekwencji posłużą też do sformułowania planu nauczania. Dydaktyczna analiza treści nauczania wpływa na kryteria doboru tematów lekcyjnych i zestawienia rozmaitych form poradników metodycznych dla nauczycieli historii, jakie zostały w Czechosłowacji wydrukowane w ostatnich latach.

Obydwa rodzaje analizy umożliwiają rozwój metody modelowej i typologicznej. Typologia wykorzystywana jest do określania wartości celów kształcenia dla klasyfikacji wyników nauczania, dla środków nauczania itp.

Metoda modelowa zaczyna być obecnie stosowana w badaniach tzw. sytuacji pedagogicznej. Modelowanie sytuacji pedagogicznej może być wykorzystane do ścisłego powiązania teorii z praktyką, do kompleksowego syntetycznego ujęcia analizy teoretycznej, do systematycznego uświadamiania celów działalności nauczyciela itp.

3. Dydaktyka historii jest nauką teoretyczną i stosowaną. Jako nauka teoretyczna bada ona fakty obiektywnej rzeczywistości, stosując przy tym metody i wzory o charakterze deskryptywnym, eksplanatywnym,

opisowym i predyktywnym. Jako nauka stosowana posługuje się metodami empirycznymi i wzorami, za pomocą których można wykorzystać w praktyce osiągnięcia naukowe i przekształcić daną rzeczywistość. Metoda empiryczna umożliwia ocenę stanu procesu kształcenia, a w dalszej kolejności reorientację badań teoretycznych. Metoda empiryczna ułatwia wreszcie planowanie i sprawdzanie projektów nauczania, stanowiących z kolei podstawę do formułowania i upowszechniania przepisów prawnych. Tak jak praktyka stanowi kryterium prawdy, tak metoda empiryczna jest tą metodą, która tę prawdę potwierdza. Nowa teoria jednakże nie może ograniczać się do ram starej praktyki, lecz musi je przekraczać.

Dydaktyka historii posługuje się w ostatnich latach metodami empirycznymi, które czerpią z sytuacji obiektywnych: obserwacje, pomiary za pomocą testów i eksperymentów: metod, które czerpią informacje z sytuacji subiektywnych: rozmowa wolna lub kierowana, ankieta lub kwestionariusz. Informacje uzyskane w wyniku zastosowania empirycznych metod badawczych są opracowane i interpretowane za pomocą analizy kwantytatywnej i kwalitatywnej oraz wzorów statystycznych, kazualnych, funkcjonalnych, strukturalnych, systemowych i dialektycznych.

Opracowano specjalne pomoce naukowe i tablice mające służyć zarówno celom naukowym, jak i do nauczania historii. Za pomocą tej metody wykorzystywane są szeroko materiały dla klasyfikacji i umodelowania sytuacji pedagogicznych, usuwane są niedociągnięcia występujące w procesie nauczania historii, ujawniają się problemy, które muszą być wnikliwie przebadane, np. związane z aktywnością uczniów w procesie nauczania itp.

Znaczny postęp osiągnięto w dydaktyce historii w Czechosłowacji w zakresie stosowania metod testowych do kontrolowania wiadomości, w przyswajaniu nowej wiedzy i ćwiczeniach przeprowadzania operacji myślowych, jak również w kształceniu umiejętności wartościowania. Ta droga prowadzi od klasycznego sprawdzania do programowania treści nauczania i równocześnie do zapoczątkowania opracowywania algorytmicznych programów dla technik rachunkowych.

Dydaktyka historii w Czechosłowacji zaczęła stosować metody empiryczne w związku z wprowadzeniem w 1976 r. nowej ustawy szkolnej. Równocześnie wprowadzony został nowy perspektywiczny eksperyment dotyczący nowego podziału i zastosowania nauczania historii w szkołach podstawowych i średnich, który w pełni będzie zrealizowany w połowie lat 90-tych.

Zastosowanie metod empirycznych, które wykorzystują doświadczenia z sytuacji subiektywnych, nie jest w dydaktyce historii dostatecznie

szerokie, ma ono obecnie bardziej laboratoryjny charakter i będzie wykorzystywane szczególnie w kierunku psychoanalizy. W ten sposób będzie wykorzystana np. metoda rozmów kierowanych z uczniami młodszych klas dla konkretyzacji związków historyczno-czasowych, genealogicznych, podstawowych terminów i stosunków ekonomicznych, funkcji pieniądza, wymiany towarowej i pieniężnej itp.

Interesujące badania tego typu dotyczą przeżywania emocjonalnego przez uczniów wydarzeń historycznych i przyswajania w ten sposób spostrzeżeń i poglądów. Z procesami tymi związane będą zależności między mitem a rzeczywistością i stosunek emocjonalny uczniów do tych zależności.

Badania te ujawniają pewną zależność utożsamiania się uczniów z bohaterami wydarzeń. Postawiono hipotezę, że przeżycia uczuciowe są relatywnie niezależną częścią składową przeżyć, a nie tylko zjawiskiem towarzyszącym procesowi poznania. Przeżycia uczuciowe u uczniów młodszych roczników szkolnych wyprzedzały operacje racjonalne i były często na wyższym poziomie niż myślenie analityczne.

ZAKOŃCZENIE — PERSPEKTYWY ROZWOJU METOD BADAWCZYCH W DYDAKTYCE HISTORII

Dydaktyka historii jest dyscypliną graniczną. Fakt ten odpowiada jej stanowi badań i metodom badawczym. Okazuje się, że konieczność przyspieszenia rozwoju społecznego w socjalizmie powoduje także konieczność formułowania nowych teoretycznych koncepcji nauczania historii w szkole, takich, jakie będą odpowiadały epoce rozwiniętego ustroju socjalistycznego, perspektywom XXI w. Obok tych teorii perspektywicznych zmian w systemie kształcenia niezbędne będzie zbadanie w ciągu najbliższych 5—10 lat problemów działania i efektywności procesu oświatowo-wychowawczego i problematyki kształtowania świadomości historycznej współczesnych ludzi i w związku z tym dróg do interioryzacji wartości społecznych w świadomości uczniów za pomocą nauczania historii. We wrześniu 1986 r. wydany został przez Akademię Nauk Pedagogicznych w Moskwie dokument, na mocy którego powołano Radę Ekspertów Krajów Socjalistycznych do spraw Nauczania Cyklu Przedmiotów Społeczno-Politycznych w Szkołach Krajów Socjalistycznych. Zadaniem Rady jest skoncentrowanie się w najbliższych 5 latach na trzech problemach podstawowych: treść metody nauczania na etapie rozwiniętego ustroju socjalistycznego, poznawanie socjalistycznej świadomości uczniów, problem podniesienia efektywności procesu kształcenia i wychowania z uwzględnieniem zmian programów, aktywizowaniem samodzielnej pracy uczniów, wprowadzaniem nowych środków nauczania itp. Dla rozwią-

zania tych problemów zorganizowane będą w następnych latach konferencje i sympozja w ZSRR, Polsce i NRD.

Nie ulega wątpliwości, że w związku z już rozwiązywanymi zadaniami istnieje konieczność prowadzenia w zakresie dydaktyki historii nowych badań, zwłaszcza nad problemami metodologicznymi, stosując metody badawcze do rozwiązania nowych zagadnień na nowym i wyższym poziomie.

SOME METHODOLOGICAL PROBLEMS OF HISTORY DIDACTICS

Summary

History didactics in an interdisciplinary study. Its research methods are based on philosophical, sociological, pedagogical and historical sciences. Therefore, the following three methods are used in Czechoslovakia: historical, logical-theoretical and empirical.

Historical methods are used in (1) studies on didactics history, (2) comparative studies and (3) in order to explore the best ways of utilizing historical sources and particular types of history (eg. regional one) in history teaching.

Within logical-theoretical methods we use logical analysis, modelling, comparative analysis and typological method. In particular, we work upon a method of analysing objectives structure and didactic analysis.

In recent years, empirical methods based on observation, questionnaires, tests and free conversations have become increasingly important. Results are processed by means of varied statistic methods. The use of empirical methods is yet unsatisfactory.